

Károlyi Mihály a csehszlovák–magyar viszony és lakosságcsere rendezésért 1945–48 között*

 ISTVÁN JANEK

 Mihály Károlyi for the Settlement of the
Czechoslovak–Hungarian Relationship and
Population Exchange Between 1945–48

94(437)“1945/1948“

94(439)“1945/1948“

314.745.25(437.6)(=511.141)“1945/1948“

 emigration, Czechoslovak–Hungarian relationship, war criminal, population exchange, re-slovakization, discussion, great powers

Károlyi Mihály – aki 1946. május 8-án huszónhét évnyi emigráció után tért haza Magyarországra a magyar történelem egyik legvitatottabb és legszínesebb alakjának számít. Pályafutása alatt volt a nemzet megváltója, majd később a nemzet árulója. Sokan őt hibáztatták a trianoni katasztrófáért. Életében kétszer lett emigráns és kétszer rehabilitáltak. Második hazatérése már csak halála után történhetett meg 1962-ben. Tanulmányomban Károlyi Mihálynak azon tevékenységét szeretném bemutatni, amelyet a csehszlovákiai magyarok érdekében fejtett ki 1945 és 1948 között.

Magyarország szomszédai közül a legrosszabb viszony Csehszlovákiával alakult ki 1945-ben, amely alapvetően a csehszlovák kormány nemzetiségi politikájára, a felvidéki magyarság üldözéseire vezethető vissza. Az Edvard Beneš körül Londonban csoportosuló csehszlovák kormány a második világháború éveiben a gyökeresen megváltozott nemzetközi helyzet és a háború utáni kilátások mérlegelése alapján alakította ki a csehek és szlovákok közös nemzeti államáról vallott új felfogásukat. A korábbi és szerintük nem kielégítő eredményekkel járó asszimilációs politikát az idegen népcsoportoktól, a németektől és magyaroktól való megszabadulás gondolatával cserélték fel. A csehszlovák vezetés nyugati és keleti szárnyának tagjai 1945 márciusában, Moszkvában tanácskoztak a Szlovák Nemzeti Tanács küldöttségével. A nyugati szárny vezére Edvard Beneš a keletié Klement Gottwald volt. Összeállították a kormányprogramot, amelyet 1945. április 5-én Beneš elnök Kassán hirdetett ki. 1945. április 7-én jelent meg a Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottjának rendelete, amelynek értelmében a magyarok által lakott településeken nem lehetett nemzeti bizottságokat alakítani. Az említett törvények alapján magyarok nem lehettek sem politikai pártnak, sem tömegszervezeteknek tagjai, ugyanekkor elbocsátották állásukból a magyar származású közalkalmazottakat is. A magyar nemzetiségűek tulajdonában lévő üzemeket, műhelyeket állami gondnokság alá vet-

*A tanulmány az OKTK (A. 1769/IX/01) sz. pályázata támogatásával készült.

ték. A magyarok lakásait a városokban kisajátították. A városokban lakó magyarok egy részét internálták. Szlovákia különböző részein internáló táborok jöttek létre. Ennek következtében a felvidéki magyarság közül több mint 38 458 fő hagyta el illegálisan Csehszlovákiát.¹ A különböző korlátozó intézkedések következtében a magyar nemzetiség elesett az egészségügyi ellátástól, és a nyugdíjtól is. Az 88/1945. számú dekrétum alapján a magyarokat kényszermunkára vihették a cseh országrészekbe, ahol a szudétánémetek távozása után óriási munkaerőhiány alakult ki. Egy 1946-os felmérés szerint több mint 254 320 főnyi munkaerő hiányzott. A németek és magyarok, valamint a cseh és szlovák nép árulóinak és ellenségeinek megbüntetéséről összesen tizenhárom elnöki dekrétum rendelkezett. Az 1945. május 19-i keltezésű elnöki rendelet állami felügyelet alá helyezte a magyar és német vagyont. Az 1945. június 21-i 12. sz. dekrétum a náci bűnösök, árulók és segítők megbüntetéséről szolt. A kassai kormányprogram megvalósítását célzó intézkedések sorában az egyik legfontosabb az ún. 33-as köztársasági elnöki dekrétum volt, amely 1945. augusztus 2-án a csehszlovákiai magyarok döntő többségét megfosztotta csehszlovák állampolgárságától. Ez a dekrétum egyrészt igazolta a már korábban hozott diszkriminációs intézkedéseket, amely eredményeként a csehszlovákiai magyarság teljes gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális jogfosztottság állapotába került. A potsdami konferencián a magyarok kitelepítéséhez a nagyhatalmak nem járultak hozzá (Vadkerty 2001:213). A potsdami konferencia ellenére újabb és újabb diszkriminációs intézkedések láttak napvilágot. Legjelentősebb azonban az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet, amely a német és magyar nemzetiségű egyének állampolgárságát volt hivatott szabályozni. A magyar kormány a koalíciós pártokkal egyetértésben, több ízben is a szövetséges nagyhatalmakhoz fordult, hogy védelmet kérjen a csehszlovákiai magyarok számára, de ott nem talált megértésre, kitérő, illetve elutasító választ adtak beadványaikra.²

Károlyi Mihály 1945-ben a csehszlovák–magyar viszony alakulását londoni emigrációjából figyelte. Még nem tudta, mit hoz neki a sors, és nem látta a helyét az akkor kialakuló új Magyarországon. 1945. február 28-án vetette papírra a következő sorokat Edvard Benešhez írt levelében: „Én nem tudom visszamegyek-e. Ez elsősorban a magyar néptől, másodsorban a szövetségesektől függ. De mindenképpen biztosíthatom Önt, ameddig élek, akár otthonról, akár külföldről, tovább fogok küzdeni a Csehszlovákia, Tito Jugoszláviája és Magyarország közötti mély és tartós szövetségért. Csehszlovákiát hídnak is tekintem Magyarország és Szovjet-Oroszország között” (Kiss 1964:177–178). Ugyanebben a levelében megértéssel ír Beneš nézetéről, amely szerint a csehszlovák kormány csak akkor bízhat meg Magyarországon, ha leszámol a Szent István-i eszmével, csak ez lehet az őszinte közeledés előfeltétele. Tagadhatatlan, hogy huszonnégy évi távolléte után Károlyi az első hónapokban úgy tekintett a kelet-európai fejleményekre, mint egy kívülálló. Az Angliában élő emigráns szemével nézte a hazai politikai és külpolitikai fejleményeket. 1945. június 14-én Zdenek Fierlinger csehszlovák miniszterelnökhöz írt levelében Károlyi kifejti, hogy akkor lesz gyümölcsöző viszony Csehszlovákia és Magyarország között, ha az ellentétek megszűnnek. „A Csehszlovákia és Magyarország közötti perlekedés gyengítené a Szovjet-Oroszország barátainak a jövő, valamint az országaink és Oroszország közötti harmónia szempontjából oly fontos tömbjét, hiszen ebből a szomszédos országok közötti párviadalból a reakció húzna hasznót.”³

Károlyi Czakó Ambróhoz, korábbi harcostársához 1945. július 11-én írt levelében⁴ azt emeli ki a magyar külpolitika elsőrendű feladataként, hogy a környező államokban élő magyar kisebbség jogait mindenképpen szavatolnia kell az ottani kormányoknak. Károlyit mindig a Csehszlovákia és Magyarország közötti barátság és együttműködés híveként kezelték, amelyről a Hubert Ripkához Csehszlovákia külügyi államtitkárához⁵ írt levele szolgálhat bizonyítékként. Károlyi levelében kifejti, hogy a csehszlovák vezetőkkel Beneš, Vladimir Clementisszel, és Jan Masarykkal korábban Londonban folytatott tárgyalásai alapján úgy véli, a két ország között a megértés csak akkor válhat valósággá, ha Magyarországon gyökeres politikai változások következnek be. Mivel a Horthy-rendszer megbukott, így elérkezettnek látja az időt a politikai szemléletváltásra a magyar társadalmon belül. Sajnálatosnak tarja a csehszlovák kormány akcióját a felvidéki magyarokkal szemben és veszélyesnek a jövőt illetően a két nép viszonyában. „Meg kell értenem az Ön népének keserű érzéseit a magyarokkal szemben és a nehézségeket, melyekkel Önöknek szembe kell nézniük, ha mérsékelni akarják egy, a magyar kormányok által uszított, magyar fasiszták által üldözött és megalázott nép sovíniszta kitöréseit, mégis úgy érzem, mindkét ország általános érdeke, hogy ha már alkalmazni kell a lakosságcsere politikáját, azt legalábbis igazságos és amennyire lehet, fájdalommentes módon kellene végrehajtani.”⁶ Károlyi úgy vélte, ha a kitelepítéseket nem tudják leállítani, Magyarországon a szociális viszonyok súlyosbodnak. Véleménye szerint a magyarországi földhiány lehetetlenné teszi, hogy a szlovákiai magyarok részére elégséges földet osszanak, mivel számuk nagyobb a felosztható földterületnél ezen a Magyarországról kitelepítendő németek által felszabaduló területek sem segíthetnek. Szerinte a 600 ezer magyarországi mezőgazdasági munkás és ehhez csatlakozó kitelepített felvidéki magyarok nagy száma csak rontana a helyzeten. Károlyi információi szerint a magyarokat Szlovákiából a határon ötkilós csomagokkal dobják át, aminek következtében, ezek az emberek csak a magyar nacionalistákat fogják erősíteni és Csehszlovákia halálos ellenségeivé válnak. Levele második felében Károlyi kifejti, hogy reméli, ezek az információk, túlzóak, de ha ez tényleg igaz, ő nem kíván visszatérni Magyarországra, „hiszen akkor egész koncepcióm bázisát rombolták le...”⁷

Károlyi a *Harc* című folyóiratnak adott nyilatkozatában kifejti, hogy Magyarországnak mindent el kell követnie, hogy elfeledtesse Oroszországgal és a szomszédaival az ellenük elkövetett bűnöket, mert e nélkül nincs Magyarországnak jövője, és tartós béke sem alakulhat ki a térségben. „Ez nem annyit jelent, hogy akár a Szovjetunió, akár pedig a szomszéd államok beavatkozhatnak a magyar belügyekbe, viszont nemzetközi önállóságunk megőrzése, sajátos kultúránk fejlesztése sem jelentheti az elzárkózást, vagy a régi Szent István-i és hasonló tanok felélesztését” (Kiss 1964:191–192). Károlyi a nyilatkozat második részében a magyar nacionalisták támadását a következőképpen kommentálja: „az álhazafiak azt hirdetik, hogy aki a szomszéd népek barátja, nem lehet jó magyar” (Kiss 1964:192). Azt is terjesztették róla, hogy Beneš közbenjárására történik majd a hazatérése, ami valótlan volt. Károlyi ugyanott a nacionalisták szemére veti, hogy ezzel le akarják járatni, és azt a benyomást akarják kelteni, mintha őt nem a magyar nép választotta volna meg nemzetgyűlési képviselőnek, hanem kényszerből tették, ami nem felel meg a valóságnak.

Károlyi 1945 júliusában Rákosinak küldött levelében felajánlotta, hogy elvállalná Magyarország londoni követségének vezetését. Károlyi mindenféleképpen diplomáciai szolgálatot szeretett volna vállalni, kezdetben így akart segíteni hazája néhez helyzetén. A magyar demokratikus pártok között egyetértés volt abban a kérdésben, hogy a fő külpolitikai cél az, hogy Magyarország mielőbb kikerüljön a külpolitikai elszigeteltségből, rendezze nemzetközi gazdasági és kulturális kapcsolatait, békét kössön, és az ország visszanyerje szuverenitását. A pártok véleménye viszont megoszlott a csehszlovákiai magyar kisebbség kérdésében.

Károlyi 1945. szeptember 21-én Bölöni Györgynek⁸ írt levelében a csehszlovák–magyar viszonyról kapcsolatosan kifejti, hogy eredményeket érhetne el, mivel Beneš és a többi vezető csehszlovák politikust régóta ismeri, de ehhez elengedhetetlen, hogy a magyar kormánytól valamiféle hivatalos megbízást kapjon. „Természetesen mielőtt ehhez a munkához hozzálátnék, előbb haza kell mennem, de sem Neked, sem nekem nem szabad elfelednünk, hogy 27 év óta távol vagyunk, és a magyar életet jóformán nem ismerjük. 27 év nagy idő, és amit elmulasztottunk, nem lehet egy-két hét alatt behozni. A nagy külpolitikai vonalakat azonban ismerjük, és mindketten hasznosabbak vagyunk künn, mint odahaza, legalábbis egyenlőre. Lasanként majd meg fogunk ismerkedni az otthoni légkörrel” (Kiss 1964:203). Károlyinak az volt az érzése, hogy a magyar kormány képviselői féltékenyek rá, mivel jelölték őt általános követnek, de valódi politikai hatalom nélkül. Úgy érezte mintha ezzel egy „tűzoltó központ” fejévé válna, akit oda küldhetnének, ahol a magyar vezetés elrontotta a tárgyalásait, és neki kellene ott csodát tennie. Károlyi ellenjavaslatot tett: állítsanak fel neki egy hivatalt, amelynek ő lenne a vezetője, amelynek az lenne a feladata a magyar Külügyminisztérium keretein belül, hogy megteremtse a gazdasági és politikai együttműködést Magyarországgal szomszédaival.

Károlyi optimizmusa Benešsel kapcsolatban alaptalan volt. A csehszlovák politikus nézeteit a 1945. október 9-i *Bojovnik* csehszlovákiai hetilapból ismerhetjük meg a legjobban a felvidéki magyarsággal kapcsolatban: Beneš kifejti, hogy ő Csehszlovákiából egy egységes nemzeti államot akar kiépíteni, amelyben nincsenek kisebbségek és bármilyen természetű kötelezettségek irányukba. „Ha velük szemben gyakorolt lojális politika húsz éve alatt nem tudtak kiépíteni egy pozitív magatartást Államunkkal szemben és felhasználták az első alkalmas nemzetközi lehetőséget arra, hogy a Köztársaságot széjjelverjék, akkor mi ma nem ismerhetünk el más jogot az övéknek, mint azt, hogy tőlünk elmenjenek.” Beneš ugyanebben a cikkében nyíltan kimondja, hogy: „A világnak látnia kell, hogy a Magyarország és Csehszlovákia közötti népcsere elkerülhetetlen és a politikai, gazdasági és szociális fejlődés szerves folyamánya.”⁹

Károlyi korábbi harcostársait, az amerikai emigrációban élő Jászi Oszkárt és Vámbéry Rusztemet is megdöbbenették a szlovákiai magyarokkal kapcsolatos események. 1945. szeptember 5-én írt táviratukban Károlyit arra kérik, hogy tárgyaljon a nevükben Masarykkal és Fierlingerrel, és próbálja meg eddigi politikájuk megváltoztatására bírni őket. Ha békéltető missziója nem jár eredménnyel, elképzelhetőnek tartják, hogy az újonnan kialakult magyar demokrácia Csehszlovákia ellenségévé válik. A levélből az is kiderül, hogy az amerikai magyar emigránsok korábban Beneš segítségét kérték, de eddig eredménytelenül.

Károlyi Böhm Vilmosnak 1945. szeptember 13-án írt levelében kifejti, hogy augusztusban levelet írt Fierlingernek, Masaryknak és Ripkának, de azok nem válaszoltak, sőt amikor Angliában jártak, elkerülték a vele való találkozást.¹⁰ A nekik írt levélben figyelmeztette őket, hogy nagy felelősséget vállalnak magukra a magyarok kitelepítésének egyoldalú lebonyolításával. Károlyi reméli, ha hazatér Magyarországra, jobban rálát az eseményekre, és a működési területe is kibővül. Rosszallotta, hogy a magyar sajtó éles támadásokat intéz a csehszlovák kormány ellen, mivel ez elmérgesíti a helyzetet, és rossz légkört teremt a kétoldalú tárgyalások számára, s minden megint a magyar nacionalisták malmára hajtja a vizet.¹¹

Károlyi angliai emigrációjában megpróbálta angol kapcsolatait is felhasználni a lakosságcsere ügyében. Angol ismerőseiben azonban hamarosan csalatkoznia kellett. 1945. november 13-án Taylor¹² Károlyi Mihálynén keresztül a következő üzenetet küldi Károlyinak: „A csehek ügyében nem tehetek semmit, már csak azért sem, mert mindig azt tanácsoltam, hogy utasítsanak ki Csehszlovákia területéről minden magyart és németet.”¹³ Taylor szerint Magyarországnak el kell fogadnia, hogy elvesztette a háborút. Súlyosbíttja megítélésüket, hogy Németország összeomlásáig a magyarok nem tettek semmit a szövetségesek segítségére. Taylor 1945 karácsonykor Csehszlovákiába utazott, ezen alkalomból felajánlotta, hogy elvinné Károlyi levelét vagy programját a csehszlovák vezetésnek. Taylor azt tanácsolta Károlyinak, álljon a maga lábára, és ne bizakodjon az angol politikai körök segítségével. Az angol álláspont megismerése után Károlyi önállóságra szánta el magát, és a csehszlovákiai magyar kérdés rendezése ügyében ismételten levelezésbe kezdett a csehszlovák vezetéssel.

Károlyi 1945. december 3-án a Népszava munkatársának adott interjújában fejtegette ki külpolitikai nézeteit Csehszlovákiával kapcsolatosan. Nézete szerint Csehszlovákia más országokkal ellentétben, Jugoszláviára és Romániára utalva még nem jött arra rá, hogy az új alapokon létrejött Magyarországot saját maga érdekében is támogatnia kellene. A két nép együttműködése érdekében a kisebbségek nemzeti jogait országaik területén belül tiszteletben kellene tartani, és támogatni. „Kétségtelen, hogy keserves tapasztalatai voltak nemzetiségeivel, és nekünk magyaroknak nem szabad elfeledkezünk, hogy mit tett a Horthy-rendszer Masaryk Tamás Csehszlovákiája ellen, de meggyőződésem, hogy közös jóakarattal a csehszlovákiai magyar kisebbség tövises problémáját is meg tudjuk oldani” (Kiss 1964:212–213). A magyarságot félti, hogy ismét visszaesik az irredentizmusba, amely Közép-Európa fertőző bacilusa. Azt szeretné elérni, hogy amíg a nemzetiségi kérdésben nincs megoldás, a gazdasági együttműködés területein keresztül kellene közelebb kerülni egymáshoz. Károlyi úgy látja, hogy a gazdasági együttműködés előbb vagy utóbb szellemi és politikai együttműködést von maga után.

A szovjet kormány kezdetben támogatta a csehszlovák kormány magyarellenes politikáját, de a potsdami konferencia után szorgalmazni kezdte a magyar–csehszlovák fél közötti kétoldalú tárgyalásokat. A potsdami konferencián a nagyhatalmak nem hagyják jóvá a magyarok kitelepítését. 1945 decemberében csehszlovák kezdeményezésre a moszkvai és washingtoni kormányok támogatásával kétoldalú tárgyalások kezdődtek, Gyöngyösi János külügyminiszter a csehszlovák kormány meghívására Prágába utazott. A december 3–6. között lefolyt tárgyalásokon Csehszlovákiát Vladimir Clementis külügyi államtitkár képviselte.¹⁴ A tárgyalások során Clemen-

tis kormánya nevében azt az álláspontot fejtette ki, hogy a csehszlovák vezetés a magyar kisebbséget nem azonos módon ítéli meg a némettel, mégis ragaszkodik a magyarok csehszlovákiai helyzetének végleges rendezéséhez. Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a rendezés nem valósulhat meg határkiigazítás keretében. A magyar tárgyaló fél abban reménykedett, hogy Csehszlovákiában újjáéled a nemzetiségekkel szembeni korábban toleráns Masaryk-féle nemzetiségi politika, s majd ez és a Horthy-rendszer felszámolása, valamint Magyarország demokratizálódása kedvező légkört teremt a két nép múltjából örökölt ellentéteinek feloldásához. A tárgyalások megkezdése után kiderült, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását illetően teljesen mások a nézetek, és ezek lehetetlenné teszik a baráti viszony megteremtését. A magyar delegáció hajlott arra, hogy tárgyaljon a lakosságcsereéről területi engedményekért cserébe, de az egyoldalú kitelepítést elutasította. Azt is el akarták érni, hogy a lakosságcsere után Csehszlovákiában maradó magyar nemzetiségű lakosság részére biztosítsák az állampolgársági és nemzetiségi jogokat. Végül a prágai tárgyalásokon nem került sor megegyezésre, mivel nem voltak azonosak a tárgyalófelek pozíciói. Vladimír Clementis a támadás módszerét választotta, a győztes fél pozíciójában lépett fel a legyőzött Magyarországgal szemben. A nyomasztó légkör hatására a tárgyalások megszakadtak, mivel mindkét fél többet akart elérni, mint amennyit reális lett volna. Gyöngyösi a tárgyalásokat megszakította és hazatért. Időközben a csehszlovákiai magyarokkal szemben egyre durvábban léptek fel. Az eseményekre reagálva a magyar kormány több tiltakozó levelet küldött a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. A magyar fél az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben megkötött kisebbségvédelmi szerződésben biztosított kisebbségi jogokra hivatkozott. A magyar fél szerint Csehszlovákia megtagadta magyar nemzetiségű lakóitól jogaik gyakorlását, ezen túlmenően a nemzetközi jog általánosan elismert elveibe és az emberi alapjogokba is beleütköznek intézkedései. „Csehszlovákiában a természetjogban gyökerező legelemibb emberi jogokat is megtagadják a magyaroktól és úgyszólván a fizikai lét biztosításához szükséges eszközöktől is megfosztják őket. Ilyen kormányzati intézkedésekre a náci Németországnak a zsidókkal való bánásmódjától eltekintve nem volt példa a civilizált népek történetében.”¹⁵

Beneš és környezete viszonylag rövid időn belül felismerte, hogy kizárólag Csehszlovákia jövőbeni biztonságára hivatkozva nem győzheti meg a szövetséges nagyhatalmakat a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének a szükségességéről, amelyet a potsdami konferencián leszűrtek. Éppen ezért a magyar nemzetiségnek Csehszlovákia 1938–39. évi tragédiában játszott szerepéről már addig is hirdetett, alapvetően hamis elméletüket kibővítették. A magyarokat kivétel nélkül sovínisztáknak, irredentáknak tüntetik fel, s ezt a későbbiek folyamán a párizsi béketárgyalások alatt ki is használták (Beneš 1947:232).

A csehszlovákiai eseményekkel párhuzamosan 1946 elejére Károlyihoz megérkezik a hír, hogy őt köztársasági elnöknek jelölték. 1945 végétől Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, a szociáldemokraták és a kommunisták hivatalosan is hazatérését sürgették. 1945. december 28-án Rákosi írt levelet Károlyinak, amely rideg, sőt udvariatlan volt. Rákosi szemrehányást tett neki, mert Károlyi Fierlinger csehszlovák miniszterelnökkel küldte el a levelét, amely rendkívül kellemetlen volt neki. Ez azt a látszatot keltette mintha, ők rosszban lennének. Rákosi ugyanitt számon kéri

Károlyn, hogy miért nem tért még vissza Magyarországra. „Óriási szükség lett volna Rád. Sokak számára egyszerűen érthetetlen volt, hogy miért nem jöttél még haza. Azok, akik nem szívesen látnak itthon, felvetik a kérdést, hogy mivel magyarázható távolléted” (Kiss 1964:409). Károlyi kinevezését londoni követté Rákosi nem utasítja el, de szükségesnek tartja, hogy előtte hazajöjjön megismerni az itthoni viszonyokat. „Sok minden megváltozott még 1945. év folyamán is, aminek ismerete nélkül valóban bajos volna hazánkat megfelelően képviselni” (Kiss 1964:409).

Hazatérésével kapcsolatosan Károlyi a következőket írja: „Elhatároztam, hogy csak abban az esetben hagyom el Angliát, ha egyhangú meghívást kapok a magyar kormánytól és a Függetlenségi Front összes pártjától. Huszonöt év alatt egy új nemzedék nőtt fel, és erre már hatással lehettek a hivatalos Horthysta propaganda rám szórt rágalmai. Úgy éreztem, nem lenne helyes, ha csupán egy kisebbség hívásának engedve hazaosonnék, kivált olyan időben, amikor a nemzeti érzelmek különféle sérelmeknek vannak kitéve. Úgy döntöttem, hogy csakis akkor térek haza, ha egy szabadon választott magyar parlament semmisnek nyilvánítja azt az 1923-as ítéletet, amely engem hazaárulásban marasztalt el” (Károlyi 1977:395). Az emigrációban mellette lévő harcostársai, Bölöni és Böhm, akik már hamarabb hazatértek Magyarországra, szeretnék volna elérni, hogy Károlyit válasszák köztársasági elnökké. Ezzel rehabilitálása is méltóképpen megtörténne. Anglia, Franciaország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország vezető körei is szívesen látták volna a köztársasági elnöki pozícióban. 1946. február 14-én elhárult a legutolsó akadály is visszaterése előtt. A nemzetgyűlés eltörölte az őt megbélyegző *lex Károlyit*.

Károlyi egyre jobban csalódott a prágai vezetésben, amelynek hangot is adott a magyar parlamentben 1946 tavaszán elhangzott beszédében. Kijelentette: „Sajnálattal, de azt kell megállapítani, hogy ez az ország (Csehszlovákia) nem értette meg a Duna-medence nemzeteinek együttműködését, nem tudatosítja, hogy az ilyen együttműködés nemcsak Magyarország, de a saját érdeke is.”¹⁶ Időközben a magyar kormány, valamint a koalíciós pártok törekvései sem vezettek eredményre a csehszlovákiai magyar kérdés megoldására a csehszlovák kormánynál. A második prágai tárgyalásokon 1946. február 10-én megállapodás jött létre a két kormány képviselői között. Végül 1946. február 27-én Budapesten került sor a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírására. Az egyezmény megkötése sem hozott végleges megegyezést a két fél viszonyában. Az egyezmény lényege ugyanis az volt, ahány magyarországi szlovák jelentkezik kitelepülésre, a csehszlovák hatóságok ugyanannyi magyart telepíthetnek át Magyarországra. A fentiekén túlmenően a csehszlovák kormány kitelepíthetett még háborús bűnösnek minősített személyeket is, akiknek a száma azonban az 1000 főt nem haladhatta meg. Csehszlovákia a szlovákok áttelepülésének előkészítésére és lebonyolítására propagandabizottságot küldhetett Magyarországra. A bizottság az áttelepülés ösztönzése érdekében írásban és szóban, valamint a magyar rádió útján propagandát fejthetett ki a szlovákok körében, szlovák nyelven.

1946. július második felében kiélezetté vált a viszony a két ország között, mivel a magyar közvélemény is tudomást szerzett arról, hogy Csehszlovákia a lakosságcsere-egyezménytől függetlenül, pontosabban azon felül további 200 000 magyart szándékozik kitelepíteni az országból, és ehhez a békekonferencia támogatását kéri. A csehszlovák kormány a potsdami egyezmény után módosította, de nem adta

fel a 400 000 „etnikai magyar” kitelepítésének gondolatát. Az 1946 októberében megkezdődött párizsi békekonferencián ez volt a csehszlovák küldöttség legfőbb célja, ám ezt itt sem sikerült elérnie. A csehszlovák kormány indoklása alapján mintegy 100 000 magyar a lakosságcsere-egyezmény alapján távozna, így mintegy 300 000-en kerülnének át Magyarországra. A fennmaradandó 200 000 magyarnak reszlovakizálniuk kellene, ennek fejében kapnák vissza a csehszlovák állampolgárságot. Ezzel összefüggésben a szlovák belügyi megbízott 1946. július 17-i rendelete alapján kezdték meg a magyar nemzetiségű lakosság körében a reszlovakizációt, a visszaszlovákosítási kampányt. A reszlovakizáció keretén belül a magyarokat választás elé állították, ha szlováknak vallják magukat, visszakapják állampolgárságukat, de ha nem, el kell hagyniuk Csehszlovákiát. A kampány során több mint 400 000 magyar nyilvánította magát szlováknak.¹⁷ A reszlovakizáció megalkotói hármastól reméltek ettől. A törvény következtében a magyarság számát statisztikailag le lehetett szorítani. Másodsorban a reszlovakizáció után megmaradó magyarság kitelepítéséhez könnyebben hozzájárulhatnak a nagyhatalmak, harmadsorban a németek kitelepítése után a magyarok munkaerejét megmenthessék az ország számára.¹⁸ A csehszlovákiai magyarság reménytelen helyzetét illetően nem sok jót ígértek a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi értekezletének (1946. április 25–július 12.) állásfoglalásai, illetve döntései sem. A Külügyminiszterek Tanácsának intézményét a potsdami egyezmény létesítette azzal a céllal, hogy folytassa a békerendezéshez szükséges előkészítő munkálatokat. Feladata volt, hogy „az Egyesült Nemzetek elé való terjesztés végett megszövegezze az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződéseket, és javaslatokat dolgozzon ki az európai háború befejezése kapcsán felmerült megoldatlan területi kérdésekre” (Halmosy 1983:648).

Beneš 1946 júniusában meghívta Károlyit Prágába.¹⁹ Károlyi Beneš meghívásának nagyon örült, mert úgy érezte, ezzel „megtört a jég”, és a két ország között megindulhat a közeledés. Ő nemcsak egy reprezentatív funkciót akart betölteni a magyarországi politikai életben, hanem a szomszéd államokkal való megbékélésen akart munkálkodni. Egy nagyobb dunai közösséget akart teremteni, amelyben Közép-Európa államai vennének részt. Véleménye szerint ezzel be lehetne kapcsolni Magyarországot egy nagyobb közösségbe, mert egyedül és elszigetelten előbb vagy utóbb el fog veszni. A magyar kormány csak részben támogatta Károlyi konföderációs elképzeléseit. Károlyinak fölajánlották a prágai nagykövetségi tisztelet, arra számítván, hogy elutasítja azt, de ő örömmel fogadta azt, a magyar kormány végül az utolsó pillanatban megváltoztatta a döntését, és Párizsba nevezte ki. Károlyi terveit Csehszlovákiával szeretne volna kezdeni, hiszen ezzel az országgal volt a legrosszabb viszonya Magyarországnak. Kezdetben csak kisebb engedményeket akart elérni, majd megegyezést a lakosságcsere ügyében. Beneš meghívásának pillanatában még csak mint magánember szerepelt, de időközben megkapta a magyar minisztertanács értesítését területen kívüli rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterré való kinevezéséről. Károlyit Prágában kedvezően fogadták. Beszámolójában kifejti, hogy a csehek a nemzeti állam gondolatától nem tángítanak. A csehszlovák vezetők mindvégig barátságosak voltak vele, ami nemcsak személyének, de véleménye szerint Magyarországnak is szólt. A szudétánémetek kitelepítése miatt óriási szakember és munkáshiány alakult ki egyes iparágakban Csehországban. Véle-

ménye szerint a magyarokkal szemben már óvatosabban járnak majd el a kitelepítések során. Meglátása szerint a Békés megyei szlovákok 83%-a nem akarja elhagyni jó minőségű földjét. „A pressziónak engedhet sok 10 000 és 100 000 magyar, de lelkileg egyiket sem fogják megnyerni, s így egy gerjedő tömeget kapnak.”²⁰ Károlyi prágai útja legnagyobb eredményének azt tartotta, hogy Beneš újabb megbeszélésre hívta meg őt egy későbbi időpontra. Károlyi a lakosságcsere ügyében konkrét javaslatokat még nem tett a találkozó alkalmával, mert még megbeszéléseket kívánt folytatni a magyar kormánnyal. A magyar kormány Károlyi beszámolója szerint, ha mérsékelt követelésekkel állna elő, akkor ő eredményeket tudna elérni.

Károlyi prágai tapasztalatairól Rákosi Mátyásnak is beszámolt: „Különbséget véltem felfedezni Prága és Pozsony között. A csehek sokkal simábbak a szlovákoknál. Talán nem is örülnek annyira, hogy a szlovákok ennyire magyarfalók lettek...”²¹ Károlyi saját benyomásait írta meg, de a prágai politikusok szavai által valami pozitívummal a magyar kérdés megoldása tárgyában nem tudott szolgálni. Károlyi Beneš 25 éve ismerte, és nehéz tárgyalófélnek tartotta. Károlyi szemére hányta Rákosi-nak, hogy Rosty-Forgách²² prágai magyar megbízott csak a cseh külügyminisztérium tájékoztatásából tudta meg érkezését. A magyar külügyminisztérium baklövésének tartja azt is, hogy Rostyt nem informálták a magyar delegációk washingtoni, londoni, párizsi tárgyalásairól, amit ő és a megbízott is fel tudott volna használni tárgyalásai során. Ugyanebben a levélben Károlyi Gyöngyösiről azt írja, hogy rideg volt vele, és külpolitikai kérdéseket a külügyminiszter egyáltalán nem érintett találkozóikon, csak a nyúltenyésztés legújabb fejleményeiről beszélgetett vele. „Ha velem külpolitikáról még csak beszélni sem akar, nincs értelme annak, hogy vele tárgyaljak” – írja levelében Károlyi.²³ A levél Auer Pál politikus azon kijelentésére, hogy nem folytat revizionista politikát Prágával szemben, leírja, hogy egy ilyen politika súlyos hiba lenne. „Meg kell próbálnunk olyan egységet kötni, hogy a határkérdés fontossága minimalizálódjék.”²⁴

Károlyi Mihály és a párizsi béketárgyalás kudarcai

Beneš és a csehszlovák vezetőség Károlyi látogatásai ellenére sem mutatott hajlandóságot a kisebbségi magyarság kitelepítésére irányuló tervének felülvizsgálatára. Párizsban Károlyi megbízásként azt kapta, hogy csatlakozzon a békekonferencián a magyar delegációhoz. Károlyi még korábban megüzente Gyöngyösinek, hogy miután barátságos fogadtatásban volt része a prágai vezetők részéről, szívesen segítene a párizsi béke delegáció nehéz munkájában. Gyöngyösi valószínűleg féltékenységből elfektette az ügyet, majd mivel a két munkáspárt is támogatta Károlyi kérését, végül jóváhagyását adta. A késlekedés miatt Károlyi a békekonferencia megkezdése után érkezett Párizsba.

A koalíciós pártok azért választották Gyöngyösit a béke delegáció vezetőjének, mert biztosítékot láttak benne, főleg a munkáspártok, hogy nem képvisel majd kizárólag kisgazdapárti álláspontot és nem igyekszik majd kizárólag kisgazdapárti szempontokat érvényesíteni a békekonferencián. Gyöngyösi személye ismeretlen volt a nemzetközi politikai és diplomáciai körökben, nyelvtudása sem volt tökéletes. A magyar bé-

kedelegáció első csoportja július 24-én utazott el Budapestről, Gyöngyösi külügyminiszter augusztus 8-án követte őket.

Károlyi Párizsba érkezése után barátai segítségét kérte és tárgyalásokba bocsátkozott, hogy a magyar ügyet Párizsban a békekonferencián előmozdítsa. Károlyi ezt a tevékenységét, mint tanácsadó végezte, s nem mint a hivatalos delegáció tagja. Magyarország vezetői között főleg a kisgazdapártiak vélték úgy, az lenne a legjobb a párizsi béketárgyalásokon, ha azt indítványoznák, hogy a határ menti kompakt magyarságot se ki, se szét ne telepítsék, hanem csatolják vissza az anyaországához. Ez nem jelentene lényeges területcsökkenést Csehszlovákiának, viszont ennek megtörténte után szoros baráti kapcsolatok létesülnének a két ország között. Ennek érdekében augusztus 22-én Károlyi tárgyalt Jan Masarykkal és más államok külügyminisztereivel is, de eredményt nem tudott elérni. Ugyanaznap Szakasits Árpád is találkozott Masarykkal és határkiigazítást kért tőle a lakosságcsere kompenzálására. Masaryk ezt elutasította, és közölte, hogy ő örülne, ha Károlyit neveznék ki prágai követnek a jó viszony előmozdítása érdekében.

A Szovjetunió, amelytől Párizsban sok minden függött, Németország katonai leverése után politikai céljai szempontjából alapvető fontosságúnak tartotta a kelet-európai térséget. A háború befejező szakaszától kezdve saját biztonságának megteremtésére törekedett. Igyekezett egy katonailag erős, stratégiaileg előnyös határokkal rendelkező, belpolitikailag stabil és egységes nagyhatalommá válni, amelynek kelet-európai befolyási övezete van. Politikai céljai érdekében az érdekszférájába tartozó országok közötti torzalkodást igyekezett mihamarabb megszüntetni. Így a csehszlovák–magyar lakosságcsereinek megkülönböztetett figyelmet szentelt. A párizsi tárgyalásokon a csehszlovák érdekeket támogatta (Krno 1992:7).

Magyarországon a Szociáldemokrata Párt vezetősége szerette volna elérni, hogy Károlyit nevezzék ki a békedelegáció vezetőjévé. Az események utólagos ismeretében azt mondhatjuk, ő sem tudott volna többet elérni, mint Gyöngyösi. Károlyi személye önmagában nem javította volna azonnal a békekilátásokat, de feltétlenül kedvezőbb lehetőségeket teremthetett volna Magyarország számára. Politikailag és erkölcsileg is jobban alátámaszthatta volna a magyar békeküldöttség szereplését a békekonferencián, mint azt Gyöngyösi tehette. Károlyi megpróbálta rávenni Jan Masaryk csehszlovák külügyminisztert, korábbi londoni beszélgetéseire emlékeztetve, hogy a lakosságcserét, melyhez a csehszlovákok ragaszkodtak, némi határkiigazítással kössék össze. Károlyi erre a felvetésére azt a választ kapta, hogy győzze meg erről a szlovákokat (Auer 1971:290). Károlyinak az volt a benyomása tárgyalásai során, hogy a szlovák vezetők zsarolják a cseh vezetőséget a szlovákiai magyarság ügyében. Szerinte azzal fenyegetőznek, ha ez a kérdés nem oldódik meg, akkor a Szovjetunióhoz csatlakoznak, mint önálló tagköztársaság.

A békekonferencián Gyöngyösi és beosztottainak öntudatos szónoklatai rossz benyomást keltettek. Gyöngyösi beszéde lényegében a korábban elfogadott koalíciós megállapodásokon alapult. Masaryk külügyminiszter válaszában a már korábban ismertetett csehszlovák állításokat ismertette. Elsősorban azt igyekezett bizonyítani, hogy Magyarországon még mindig élnek és hatnak a revizionizmus maradványai.

A Külügyminisztériumon belül a Kertész István vezette Békeelőkészítő Osztály, valamint a kapcsolódó állami szervek mindent megtettek, hogy Magyarország megfelelően felkészüljön a béketárgyalásokra. Ezzel szemben a koalíciós pártok béke-

előkészítő tevékenysége nagyon lassú volt, s az egységes álláspont kialakítása is nagyon sokáig elhúzódott. A magyar békecélok 1946. áprilisi moszkvai, majd júniusi washingtoni és londoni megismertetése megkésett volt, és nem hozott eredményt. Gyöngyösi hiányos nyelvtudása miatt nem volt alkalmas a békedelegáció vezetésére. De nem szabad elfelejtenünk azt aényt, hogy a békeszerződés ügyében végül a nagyhatalmi érdekek döntöttek el. Moszkva a csehszlovákiai magyar kisebbség kérdésében korábbi nemzetközi kötelezettségei miatt nem nyújthatott olyan segítséget, amint azt a magyar kormány elvárta volna. A magyar békedelegáció 22 tagja között valamennyi párt képviseltette magát, de Auer Pál, Boldizsár Iván, Jócsik Lajos, Kertész István, Sebestyén Pál és Szegedy-Maszák Aladár kivételével ismeretebb politikus, diplomata vagy szakértő nemigen volt közöttük.

Károlyi a párizsi béketárgyaláson a magyar fél részéről kifejtett tevékenységet teljesen hibásnak tartotta. A kudarc legfőbb okozóját mégsem Gyöngyösinek és a magyar delegációnak a rossz lépéseiben látja, hanem az anyaország elhibázott belpolitikájában. „A világ teljes joggal azt tartja, hogy a magyar demokrácia (új rendszer) csak a látszaton létezik. A földreformtól eltekintve lényegileg csak átfestett Horthyzmusról van szó.”²⁵ Rossz fényt vetett a béketárgyalások alkalmával az a tény is, hogy a magyar kormány nem tudta bizonyítani, hogy szakított a Horthy-éra alatt folytatott „nem, nem, soha” külpolitikai irányzattal. Gyöngyösi azokat a területeket követelte, amelyeket Magyarország Németországtól kapott vissza. A nyugati sajtó elítélte ezt, amit a csehszlovák diplomaták ki is használtak. Károlyi szerint Gyöngyösi védőbeszéde a magyar nacionalistáknak szólt. Jan Masaryk Gyöngyösi beszédére azt válaszolta, hogy ezt akár gróf Bethlen István is elmondhatta volna.

Károlyi többször találkozott Párizsban Jan Masarykkal Csehszlovákia külügyminiszterével. Személyes találkozási alkalmával arra kérte vesse latba befolyását a szlovákiai magyarok érdekében. Masaryk kifejtette, hogy ő nem ért egyet ezekkel az embertelen intézkedésekkel, véleménye szerint Magyarországot Párizsban Károlynak kellett volna képviselnie, ami a csehszlovák vezetést meggyőzte volna arról, hogy Magyarország politikája megváltozott irányukban.

Károlyi szerint Párizsban az angol, francia és az amerikai diplomácia München miatt büntudatot érzett, mivel akkor nem léptek fel ellene, ezért a cseh fél követeléseit messzemenően támogatták. A Szovjetunió Kárpátalja átengedéséért cserébe szintén Csehszlovákiát támogatta. A románok és a jugoszlávok is magyarellenesek, mivel féltik területeik szuverenitását, ahol jelentős magyar kisebbségek élnek. Károlyi szerint „ezt a vasgyűrűt csak úgy lehetett volna némileg lazítani, ha a magyar kormány fortissimo támadta volna Horthyt. Gyöngyösi erre azt válaszolta nekem, hogy azért nem szabad a régi rendszert bántani, mert ha mi bizonyítjuk Horthy Schuldját [felelőségét], akkor emiatt fogunk rossz békét kapni”.²⁶

Károlyi Mihály 1946. november 26-án ismételt levélben fordult Edvard Benešhez. Baráti hangvitelű levélben kérte az elnök segítségét, huszonöt éves ismeretségük és T.G. Masaryk barátságára hivatkozva. Levelében köszönetet mond a cseh népnek és személy szerint Benešnek is, amiért emigrációja kezdetén támogatták őt. A levél második részében Károlyi arra hivatkozik, hogy ő mindig a két nép közötti közeledést szerette volna elérni, amiért Horthyék elítélték őt. Ő sohasem támogatta a Horthy-rendszer revizionizmusát. Szerinte a csehszlovák és a magyar nép jövője, akárcsak a Duna-medence többi népeié, kölcsönös együttműködésük függ-

vénye. Mint ezen népek barátja szeretné felhívni a figyelmet arra, ami Szlovákiában a magyarokkal történik. Károlyi szerint Benešnek erről nem lehet tudomása, különben nem engedné, hogy kötelező közmunka ürügyével szórják szét a szlovákiai magyarokat, megfosztva őket javaiktól, megsértve ezzel a lakosságcsereére vonatkozó, érvényben lévő egyezményt, amely szerint annak időtartalma alatt a csehszlovák kormány felfüggeszti a magyar kisebbség elleni összes megtorló intézkedését. A szlovákiai magyar lakosság szenvedései kétségbe ejtik. Ahelyett, hogy a két szomszédos ország gyümölcsöző együttműködésre törekedne, viszálykodásba sülyed, ezáltal nemcsak saját fejlődésüket gátolják, de valamennyi szomszédos nép életére kihatással vannak. Európa keleti fele akkor lesz életképes, ha minden régi gyűlölködés eltűnik az érintett országok között, írja Károlyi. Beneš arra kéri, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a szlovákiai magyarok elleni megtorló intézkedéseket felfüggeszék, illetve állítsák le. Károlyi nem tudja elfogadni, hogy a két szomszéd állam kapcsolata ennyire elromoljanak. A levél elküldése után Károlyi sajtótájékoztatót tartott, ahol kifejtette, hogy azért küldte ezt a levelet Benešnek, mert az volt az érzése, hogy szavának nagyobb súlya lesz, ha a sajtót is tájékoztatja. Beneš ismeri őt és tudja, mennyire támogatta a két nép közötti közeledést. „A dél-szlovákiai sajnálatos események ellenére azt szeretném, ha a magyarság és a magyar sajtó megőrizné nyugalmaát, és gondosan ügyelne arra, hogy minden túlzás és színezés nélkül, csakis a tényekről számoljon be. Nem szabad, hogy ezek az események ürügyet szolgáltatassanak arra, hogy a magyarság hangulata ismét a »Nem, nem soha« revizionista hangulatába csapjon át” (Népszava 1946. nov. 30.).

Károlyi levele előbb jutott el a Kormányhivatalba és Külügyminisztériumba, mint a címzetthez. Zdeněk Fierlinger a csehszlovák kormány 1946. november 29-i ülésén ismertette annak tartalmát. Szemére veti írójának, hogy az akció megítélésében még a nyugati sajtónál is messzebb merészkedik és azt a látszatot kelti, mintha a magyarokat Csehszlovákiában gázkamrák várják. Felháborodottan jelezte, hogy Károlyi az akció leállítását kéri.²⁷

Károlyi levele megtette a hatását és más, új taktika kidolgozására készítette a csehszlovák vezetést. Úgy határoztak, hogy „dr. Čech, a Szlovák Telepítési Hivatal elnöke a továbbiakban nem irányíthatja a magyarok csehországi mezőgazdasági munkára való behívását, mert a nevezett hivatal feladata alapján arra lehet következtetni, hogy a szlovákiai magyarok számottevő tömegének kitelepítéséről van szó Csehországba.”²⁸ A párt határozata szerint Károlyi Mihály panaszát a Belügyi, a Földművelésügyi és a Szociálisügyi Minisztérium egy-egy képviselőjéből álló bizottság elemzi, s készíti el a választ. A válaszban, amelyet Edvard Beneš is aláírt, kifejtették, hogy az 1946. november 18-án elrendelt akció nem része a felvidéki magyarság kitelepítésének, hanem az a korábban hozott közmunkarendelet végrehajtása. A kétéves terv teljesítése érdekében 180 000 szlovák önként vállalt munkát Csehországban. A magyarok nem akartak önként jönni, ezért kényszerítették őket. Károlyi negatív értesüléseit a magyar propaganda túlzásának minősítették. A konkrét atrocitásokat nem tagadták, de a felelősséget elutasították. Bűnbakul a magyar kormányt tették meg, mert szerintük az szabotálja a lakosságcsere végrehajtását. Nacionalizmussal vádolják a magyar vezetést. A levél azzal zárul, hogy Beneš elnök „szíve legfőbb vágya” a kérdés mielőbbi rendezése.²⁹

Károlyi külföldi újságírók előtt értékelte a csehszlovák kormány válaszát, amelyre reagálva kijelentette, hogy „Magyarország már demokratikus állam, teljesült Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter feltétele a két állam közeledésére.”³⁰ Károlyi nem fogadta el Edvard Beneš választát és tovább dolgozott azon, hogy elősegítse a két állam közeledését és javítson a szlovákiai magyarok helyzetén.

Károlyi konföderációs elképzelései

Fontos volt Beneš személyének megnyerése Károlyi konföderációs terveihez, aki kezdetben szimpatizált az elképzeléssel. A világháború végére azonban megváltoztatta álláspontját. Károlyi erről a következőképpen ír: „Ezt nem ismerte be nyíltan, csupán került az erről való beszélgetést, azzal az ürüggyel, hogy még korai lenne belemerülni a részletekbe, amikor még a háború után kialakuló általános viszonyokat sem ismerjük. Azt tartotta, hogy homogén szláv államot kell teremteni, és ezért a nem-szláv lakosok, vagyis a németek és a magyarok kiutasítása mellett foglalt állást” (Károlyi 1977:391).

Károlyi látásmódja a lakosságcserevel kapcsolatban párizsi magyar követté való kinevezése után gyökeresen megváltozott: ettől kezdve teljes mértékben a gazdasági együttműködés szempontjából látta az eseményeket. Úgy képzelte, hogy az oroszok segítségével bevonja a közép-európai államokat. Gazdasági egységet akart létrehozni, amely a csehszlovák ipar nélkül elképzelhetetlen lett volna. „Meg kell nyernünk a csehszlovákokat még bizonyos magyar áldozatok árán is, nemzeti hiúságunkat háttérbe kell szorítani.” Ha a békekötés megtörténne, ezzel az utolsó akadály is eltűnne a dunai államok összefogása útjából. „Amit elvesztenénk a réven, visszanyernénk a vámon.”³¹ Mielőtt elutazott volna Párizsba, Gyöngyösivel, Rákosiival és Gerővel folytatott egyeztetés után Károlyi Zürichben folyóiratot indított a konföderáció eszméjének terjesztésére, amit a nyugati fővárosokban terjesztettek. Károlyit ez reményekkel töltötte el, mivel Moszkva is hozzájárulását adta folyóirata indításához. Számára ez azt jelentette, hogy a Kreml is elfogadta az ő kelet-európai koncepcióját.

1948 februárjában Károlyit Beneš ismételt prágai látogatásra hívta. Károlyi Masarykkal, Clementisszel és Ripkával tárgyalt. A megbeszélések témája a szlovákiai magyar kisebbség ügye volt. Beneš korábban szélütés érte, így nem vett részt a tárgyalásokon. Károlyi benyomásairól a következően ír: „Beszélgetésünket Clementis kéretlenül többször is félbeszakította. Masarykot szemmel láthatóan idegesítette Clementis jelenléte, az volt a benyomásom, hogy fél tőle. Jól tudtam, Clementis hajlíthatatlan, kezelhetetlen ember, akit hiába próbálok meggyőzni. Csakis Masaryk személyes tekintélyétől és befolyásától remélhettem a kérdés rendezését” (Károlyi 1977:436). Károlyi várakozása nem valósulhatott meg, Masaryk ugyanis két héttel találkozásuk után máig tisztázatlan körülmények között elhunyt.

1947 tavaszán kirobbant a hidegháború, s a két világrendszer szétválásának folyamata 1948 őszére egyértelművé vált. Nyugat-európában megkezdődött a kommunista pártok és a baloldali csoportok kiszorítása a hatalomból. Kelet-Európában lezajlott a kommunista pártok hatalomátvétele. Károlyi régi barátai sorra mentek át a nyugatiak táborába. Barátai és korábbi harcostársai sorra átálltak a nyugati államok

oldalára, nagy érvágás volt ez a dunai konföderáció megvalósítására, majd végül Károlyi is kénytelen volt feladni terveit és a nyugati államokhoz csatlakozni.

Összegzés

Károlyi nem tudta megbocsátani a csehszlovák vezetésnek, hogy a II. világháború után a csehszlovák politika ahelyett, hogy a kelet-európai helyzet békés rendezéséhez és demokratizálásához vezető folyamatot támogatná, a magyarsággal szemben olyan módszereket alkalmazott, amelyek a fasizmus előtt Európában ismeretlenek voltak. Nem értette, hogyan történhetett az meg, hogy az évtizedek óta egy nagyrészt etnikailag zárt magyar sávban élöket, a törvények és rendeletek alkotói büntetlenül elűzhetik otthonaikból, kényszermunkára foghatják, gyűjtőtáborokba zárhatják, s asszonyostól, gyerekestől áttehetik a határon. A magyar kormánnyal szemben szintén csalódottságot érzet, zokon vette, hogy a Londonban és Washingtonban tárgyaló magyar delegációnak nem lett tagja, hiszen neki nagyobb kapcsolatköre illetve helyismerete lett volna. Neheztelt a magyar kormányra azért is, mert amikor a delegáció visszatért nyugati körútjáról, nem tartották őt arra érdemesnek, hogy beszéljenek eredményeikről, illetve tájékoztassák őt. A magyar kormány részéről ez taktikai hiba volt, mivel tudomásuk volt arról, hogy Beneš meghívta Károlyit Prágába és tárgyalásokat fog vele folytatni. Károlyit feszélyezte az is, hogy elutasították javaslatát egy általa vezetendő, a Külügyminisztériumhoz tartozó hivatal felállítására, melynek célja a szomszédokkal való együttműködés előmozdítása és a Duna-konföderáció előkészítése lett volna.

Joggal sértettnek érezte magát abban is, hogy kihagyták a párizsi békekonferenciára utazó delegációból, és csak késve, tanácsadóként vehetett azon részt, nem pedig a küldöttség vezetőjeként. Bár erre azt a magyarázatot lehetne adni, hogy a magyar politikai vezetés nem akarta Károlyi személyét kitenni annak, hogy a második, szintén „rossz béke” ugyancsak az ő személyével kapcsolódjék össze. Véleményem szerint Károlyi tisztában volt ezzel és ennek ellenére kész volt tapasztalatait és tekintélyét felhasználni a kedvezőbb magyar béke elérése érdekében. Károlyi felismerte, hogy Magyarország számára az új nemzeti viszonyok között mindenfajta rossz és előítéllettel teli beidegződés helyett a környező országokkal való gazdasági és politikai együttműködés is jelentheti a kiutat. Igazságérzetét igazolja, hogy minden alkalommal felemelte szavát a magyarországi németek kitelepítése ellen és embertelennek tekintette a csehszlovákiai magyarok üldözését, írásaiban és tetteiben is minden egyes alkalommal ezek megakadályozására törekedett.

Jegyzetek

1. Slovenský Národný Archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony) Belügyminisztérium-anyag. 2. doboz. T-1023/7-26/. sz.
2. Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: PIL) 274. fond (f.)10/24. őrzési egység (ő.e.) 120/ res. Be. 1945. november 20. Gyöngyösi levele Puskin szovjet, Schoenfeld amerikai, Gascoigne brit megbízottakhoz. A kérdéshez lásd még Magyar Országos

- Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-J-1-j. 30. doboz. A magyar külügyminiszter beadványát a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz. 120/ res. Be. sz. alatt. 1945. nov. 17. A jegyzék az amerikai, angol és szovjet kormányhoz a csehszlovákiai magyarság helyzetének tárgyában.
3. PIL 704. f. 129. ő.e.
 4. Czákó Ambró (1887–1974) katolikus, majd református lelkész, Károlyi híve. 1921 és 1923 között a *Független Szemle* szerkesztője, melynek betiltása után emigrált. 1928-tól Torontóban élt, mint református lelkész és a *Tárogató* szerkesztője. 1940–1945 között a kanadai Magyar Demokratikus Szövetség alelnöke.
 5. Hubert Ripka (1895–1958) politikus. 1941–1945-ben a londoni csehszlovák kormány külügyi államtitkára, 1945–1948-ban a Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt elnökségi tagja, külkereskedelmi miniszter. 1948 februárjában emigrált Csehszlovákiából. A levél nem volt keltezés, így csak a tartalom alapján valószínűsíthetjük az 1945. július 21-i dátumot.
 6. Károlyi Mihály levele Hubert Ripkához 1945. július 21. PIL 704. f. 129. ő.e.
 7. Károlyi a koncepcióján az általa elképzelt gazdasági könfederáció megvalósítására gondol. A mondat az eredeti változatban is befejezetlen maradt. A dokumentumot lásd PIL. 704. f. 129. ő.e.
 8. Bölöni György (1882–1959) író, újságíró. Károlyi bizalmas munkatársa az emigrációban. 1945-ben hazatért, Károlyi elnökké választásán munkálkodott, de később együttműködésük meglazul. A Központi Bizottság tagja lett. Majd 1957-től az *Élet és Irodalom* fő-szerkesztője.
 9. MOL XIX-J-1-a –IV-64-1945-47. 42. doboz.
 10. PIL 704. f. 129. ő.e.
 11. Csehszlovákia londoni emigrációban lévő tagjai a háború után nem nagyon vágytak Károlyival találkozni. Ez alól egyedül Beneš volt a kivétel, aki többször is meghívta őt magához. A mellőzés oka az volt, hogy nem az történt Szlovákiában, mint amit ígértek neki korábban. Lásd Havas Endre Károlyi Mihálynéhoz írt levelét 1945. július 23-án. PIL 704. f. 81. ő. e.
 12. Taylor, A. J. P. (1906–1990) angol történész, akadémikus. Számos angol egyetem tanára, ismert televíziós személyiség.
 13. PIL 704. f. 81. ő.e.
 14. A jegyzőkönyv szövegét lásd Lázár György: Csehszlovák–magyar tárgyalások a lakosságcsereéről 1945 decemberében. *Múltunk* 1998/2. számában.
 15. PIL 274. fond 10/24. őrzési egység 120/ res. Be. 1945. november 20. Gyöngyösi levele Puskin szovjet, Schoenfeld amerikai, Gascoigne brit, megbízottakhoz.
 16. Archiv Ministerstva zahraničých vecí, Praha (A Külügyminisztérium Levéltára, Prága, továbbiakban AMZV-Praha). Generálni sekretariát (Kabinetiroda), 168. doboz, 345/B-47. irata.
 17. A budapesti Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 1946. március 4-től július 25-ig óriási propagandát fejtett ki a magyarországi szlovákok között. A bizottság abból a tényből indult ki, hogy Magyarországon mintegy 450–500 ezer szlovák él. A toborzás során szétosztottak 790 ezer újságpéldányt, 490 ezer brosúrát, 54 ezer rölapot, sok ezer szlovák nyelvű könyvet, 60 hangversenyt rendeztek, 133 községben 277 népgyűlést szerveztek és 266 előadást tartottak a budapesti rádióban (Zvara 1965:132).
 18. A reszlovakizációhoz lásd: Rosty-Forgách prágai magyar megbízott feljegyzését Gyöngyösi János magyar külügyminiszternek. 1946. július 3. MOL XIX-J-1-a-IV-62. 42. doboz.
 19. Gyöngyösi magyar külügyminiszter Beneš meghívása miatt megsértődött (lásd Hajdu 1978:503).
 20. PIL 939. f. 28. ő.e.
 21. Károlyi 1946. július 20-án írja levelét Rákosinak. PIL 274. f. 10/10. ő. e.

22. Rosty-Forgách Ferenc diplomata, a II. világháború alatt követségi tanácsos, a külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának munkatársa. 1946–47-ben a prágai képviselő vezetője. 1947 júniusában nyugatra távozott.
23. PIL 274.f. 10/10. ó. e. eredeti
24. U.o.
25. OSZK kéziratár, Károlyi hagyaték
26. OSZK kéziratár, Károlyi hagyaték
27. Archív Úradu prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Hivatal Levéltára, Prága) – T. 1237/45. sz. alatt. Ebből azt is megtudhatjuk, hogy Beneš tudott az akcióról, ugyanis a Szlovák Telepítési Hivatal elnöke ismertette vele az akciót, és azt is, hogy a magyar-kérdés megoldására mindent eszközt felhasználnak.
28. Štátny ústredny archív, Praha (Központi Állami Levéltár, Prága). Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának ülésének 100/24 142/149. sz. alatti jegyzőkönyve.
29. Archív Úradu prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Hivatal Levéltára, Prága) – T. 2792/46. sz. alatt.
30. AMZV Kabinetiroda 168. doboz 233842/46.sz alatt.
31. PIL 274. f. 10/10. ó.e.

Felhasznált irodalom

- Auer Pál: *Fél évszázad*. Washington, 1971.
- Balogh Sándor: *Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–47*.
- Beneš, Edvard: *Sešt let exilu*. Praha, 1947.
- Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–45*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1983.
- Károlyi Mihály: *Hít, illúziók nélkül*. Budapest, Magvető, 1977.
- Kiss Szilvia (szerk.): *Károlyi Mihály válogatott írásai 1920–1946*. Budapest, 1964.
- Krno, Dalibor M.: *A békéről tárgyalunk Magyarországgal*. Budapest, 1992.
- Lázár György: Csehszlovák–magyar tárgyalások a lakosságcsereéről 1945 decemberében. *Múltunk*, 1998/2.
- Népszava*. 1946. november 30.
- Vadkertý Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony, Kalligram, 2001.
- Zvara, Juraj: *A nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Pozsony, 1965.

István Janek:

Mihály Károlyi for the Settlement of the Czechoslovak–Hungarian Relationship and Population Exchange Between 1945–48

Mihály Károlyi returned to Hungary on 8th May 1946 after twenty-seven years of emigration. Károlyi is considered to be the most controversial and most colorful person of the Hungarian history. During his career he was the nation's redeemer and later the nation's traitor. Many people blamed him for the Trianon catastrophe. During his life, he was an emigrant two times and he was two times rehabilitated. His second return to his home was possible only after

his death in 1962. The study deals with those activities of Mihály Károlyi that he made for the sake of Hungarians living in Czechoslovakia between 1945 and 1948.

From Hungary's neighbors the worst relationship was that with Czechoslovakia in 1945 that stems from the minority policy of the Czechoslovak government, persecution of Highland Hungarians. According to the government program announced by President Beneš on 5th April 1945 in Košice Hungarians were allowed to be members of neither political nor mass organizations, even civil servants of Hungarian origin were discharged from their positions. Businesses in the ownership of Hungarians were taken by the state. The flats of Hungarians in the cities were expropriated. Part of Hungarians living in cities was interned. In several parts of Slovakia internment camps were set up. Due to the restricting arrangements the Hungarian minority was deprived of health care and pensions. According to the Decree No. 88/1945 the Hungarians could be taken to work by force to the Czech country, where there were vast shortages of labor force due to the leave of Sudeta Germans.

Mihály Károlyi followed the development of the Czechoslovak-Hungarian relationship even during his emigration in London. He could not forgive the Czechoslovak leaders that after the Second World War the Czechoslovak politics did not support the peaceful settlement of East-European situation and the process leading to democratization, and on the contrary, it used such methods on the Hungarian minority that were unknown in Europe before fascism. He did not understand how the authors of laws and orders could expel people living in a mostly ethnically locked Hungarian line for decades from their homes, force them to work, take them to collection camps, and move them to the other side of the border with impunity. To the Hungarian government he also felt disappointment. He resented that he did not become the member of the Hungarian delegation meeting in London and Washington, since he had a larger circle of relationships, and/or he had a better local knowledge. He was angry at the Hungarian government, because when the delegation returned from its tour on the west, they did not address him to inform him about their results. From the side of the Hungarian government it was a tactical mistake, since they know that Beneš invited Károlyi to Prague and that he intended to discuss with him. Károlyi was embarrassed even because his proposal for establishing an office belonging to the Ministry of Foreign Affairs to be led by him, of which goal would had been to promote the co-operation with the neighbors, and to prepare the Duna-confederation, was rejected.

He was rightfully harmed when he was not addressed to be the member of the delegation of the Peace Conference in Paris and that later he could participate on it as an advisor and not as the leader of the delegation. Although, the reason could have been the fact that the Hungarian political leaders did not want to connect Károlyi's name with the second "bad peace". In my opinion Károlyi knew this and in spite of this he was ready to use his experience and influence for the sake of achieving peace. Károlyi realized that for Hungary instead of bad automatic response full of prejudice economic and political co-operation with the neighboring countries could also be the way out. His sense of justice is evidenced by the fact that he always spoke against the deportation of Germans living in Hungary and thought that the persecution of Hungarians living in Czechoslovakia was inhuman, and in all of his writings and acts he tried to prevent these acts.

